

באר יעקב

שיעורי הגאון האדיר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א

שמיני תשפ"א

ביאור כוונת רש"י

בטעם שאין משיירין לסעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת

מח' הראשונים אם משאירים חמץ לסעודות שבת ערב פסח * ברש"י טעם שאין משיירין ג' סעודות שממנחה אסור לאכול ולא משום * אחר השקיעה שאינו זמן שחיטה היה מותר לאכול חמץ עד הלילה * בזמן תוספת יו"ט יתכן שאסור להקריב פסח * חילוק בין מילה בזמן תוספת שבת לפסח זמן תוספת יו"ט * ביאור כמה אחרונים שלולי איסור אכילה ממנחה היו אוכלים ב' סעודות * זמן סעודה ג' ממנחה גדולה ואיסור אכילה בער"פ ממנחה קטנה * תחילת זמן איסור אכילת מצה בערב פסח * אכילת מצה לסעודה שלישית בשבת ערב פסח

מח' הראשונים אם משאירים חמץ

לסעודות שבת ערב פסח

במשנה (פסחים מט.): 'ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת, דברי רבי מאיר'. נחלקו הראשונים, האם מותר להשאיר לרבי מאיר מה שצריך לסעודות שבת, שרש"י (ד"ה מבערין) כתב: 'חוץ מכדי אכילתו לשבת, אבל כל מה שעתידי לבער יבער'. אבל דעת בעל המאור (שם טו: מדפי הרי"ף) הוא, שלפי רבי מאיר אין משיירין כלל חמץ לשבת, ואף לא לצרכי סעודות שבת, אלא אוכלין מצה בסעודות שבת ערב פסח. ואף שבירושלמי (פסחים פ"י ה"א) מבואר שהאוכל מצה בערב פסח כבא על ארוסתו בבית חמיו, כתב בעל המאור שאיסור זה אינו נוהג אלא מזמן איסור אכילת חמץ ואילך, אבל לפני זה מותר לאכול מצה. וראה מה שכתבנו בזה להלן בסוף דברינו.

ברש"י טעם שאין משיירין ג' סעודות שממנחה אסור

לאכול ולא משום איסור חמץ אחר חצות

בברייתא בגמ' (יג.) מפורש: 'ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת וכו', ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ארבע שעות, דברי רבי אליעזר איש ברתותא שאמר משום רבי יהושע'. ומבאר רש"י שם (ד"ה מזון) הטעם שמשיירין רק מזון שתי סעודות ולא שלש: 'דכל שלש סעודות דשבת ערבית שחרית ומנחה, וערב פסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה'. עכ"ל. היינו שבערבי פסחים (צט.) מבואר שאסור לאכול בערב פסח מן המנחה ולמעלה.

לכאורה דברי רש"י נראים כתמוהים, למה הוצרך לטעם

זה שאסור לאכול בערב פסח מן המנחה ולמעלה, הרי אף אם היה מותר לאכול עד הערב, מכל מקום פשוט שאינו משייר חמץ אלא כדי שתי סעודות, שהרי לכל הדעות אסור לאכול חמץ משעה שישית, ואף אחר ארבע שעות אסור לאכול חמץ, ואחר חצות אסור אפילו מן התורה. וכבר תמהו כן על רש"י הרבה מהאחרונים (ראה פני יהושע; חתם סופר; ראש יוסף שם).

אחר השקיעה שאינו זמן שחיטה

היה מותר לאכול חמץ עד הלילה

בגליוני הש"ס (פסחים יג.) הביא בשם חכם אחד ליישב דברי רש"י באופן מחודש ביותר, על פי המבואר בגמ' (שם ה.) שאחד המקורות לאיסור חמץ בערב פסח מחצות ואילך הוא, מן הפסוק (שמות לד, כה) לא תשחט על חמץ דם זבחי, ולכן אחר חצות שהוא זמן שחיטת הפסח אסור לאכול חמץ. והנה התוס' (מנחות כ: ד"ה נפסל) כתבו, שדם נפסל מתחילת שקיעת החמה, הרי שמתחילת שקיעה אינו זמן שחיטה, ולכן היה אפשר להיות ראוי לאכול חמץ מתחילת השקיעה, אם כל עיקר הטעם של איסור חמץ בערב פסח הוא רק מחמת זמן שחיטת הפסח, והרי עכשיו אינו זמן שחיטת הפסח". ולכן נקט רש"י הטעם שאסור לאכול מן המנחה ולמעלה, ולכן בכל אופן אין לו לשייר ג' סעודות. ע"כ דברי החכם.

בזמן תוספת יו"ט יתכן שאסור להקריב פסח

עוד רצה בגליוני הש"ס לדון שם כעין זה, לענין תוספת יום טוב, שיש לומר שלפי המאן דאמר (ביצה יט:)

א. מסופר (מובא באבי עזרי הל' מעשה הקרבנות פ"ה ה"א בשם הגר"ז מבריסק) שרבי חיים מבריסק נשאל בזה, שאם המקור לאיסור אכילת חמץ בערב פסח הוא מלא תשחט על חמץ דם זבחי, אם כן לפי דברי התוס' במנחות שם הרי מתחילת השקיעה נפסל הדם, אף שעדיין הוא יום, נמצא שאין זה זמן שחיטת קרבן פסח, ועדיין אין זה לילה, שהרי הלילה מתחילה רק מצאת הכוכבים, ולמה לא נתיר אז אכילת חמץ. והשיב הגר"ח, שזמן שחיטת הפסח הוא גם אחרי השקיעה, אלא שיש דין חיצוני שהדם נפסל, אבל עדיין שייך בזה לא תשחט על חמץ, שבעצם הוא ראוי לשחיטת הפסח, ולכן אסור לאכול גם אז חמץ.

הוא בכלל אוכל נפש, מטעם מתוך. מה שאין כן במילה שחל בערב שבת, שלא שייך לומר שיום זה הוא קבוע למילה, אלא שבמקרה חל יום השמיני ביום זה, ולכן יתכן שאם קיבל עליו תוספת שבת לא שייך ההיתר של מילה דוחה שבת, ששייך כשיום השמיני חל בשבת.

עוד יש להעיר, שאף אם נאמר שבמועדו ואפילו בשבת לא שייך אלא כשי"ד חל בשבת, ולא בתוספת שבת, מכל מקום אף בלי הגילוי המיוחד של היתר פסח בשבת, יש לומר שפסח דוחה את העשה של תוספת שבת, שלא גרע מעשה דהשלמה, שעשה של קרבן פסח דוחה עשה דהשלמה (ראה פסחים נט.), הוא הדין שדוחה דין תוספת שבת.

ביאור כמה אחרונים שוללי איסור אכילה ממנחה היו אוכלים ב' סעודות בבוקר

ביאור אחר בדברי רש"י מצינו לכמה מהאחרונים בסגנון אחד², והם רבי שלמה קלוגר (הגהות חכמת שלמה על השו"ע או"ח סי' תמד); ספר יראה ואהבה (על היראים, סי' קה, תוספת אהבה אות ח); והגאון מטשעביץ (פרפראות בהלכה ובאגדה, שנדפסו משמו בספר זכור לדוד - פרנקל, אות ב), שכוונת רש"י ליישב למה לא יאכל שלש סעודות לפני חצות היום, והסעודה השניה של בוקרו של יום השבת יחלק לשנים, וייצא בזה גם חובת סעודה שלישית, וכפי שכתב באמת המגן אברהם (או"ח סי' תמד ס"ק א) לנהוג למעשה בשבת שחל ערב פסח, שכן יש אומרים שיוצא בזה שלש סעודות.

לזה בא רש"י לומר שאף אם יחלק את הסעודה לשנים, מכל מקום לא ייצא בזה חובת שלש סעודות בשבת ערב פסח. שאף אם בכל שבת אפשר לצאת בשחרית חובת שלש סעודות, מכל מקום אין זה אלא בתורת השלמה, שעיקר זמן החיוב הוא מזמן המנחה ואילך, אלא שאפשר להשלים ולאכול בשחרית במקום אחר המנחה, וכמו ששייך השלמה אחר המצוה, כשלא קיים את המצוה בזמנו העיקרי, כמו כן שייך לקיים מצוה בתורת השלמה קודם זמנו.

אך רש"י סובר, שלא שייך השלמה אלא באופן שגם בעיקר הזמן הוא גם כן מחויב בהמצוה, אבל אם בשעת עיקר החיוב אין עליו חיוב כלל, לא שייך בזה השלמה קודם או אחר זמנו. שענין השלמה הוא, להשלים מה שמחסיר בעיקר הזמן, וזה לא שייך אם אינו

שנדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב, יתכן שאסור לשחוט את הפסח בזמן תוספת יום טוב מחמת מלאכה. ואף שקרבן פסח דוחה אפילו את השבת, יש לומר שזה רק בחל י"ד בשבת, שאז אי אפשר להקריבו בחול, מאחר שפסח זמנו קבוע, אבל בתוספת יום טוב יתכן שלא שייך לומר כן, שהרי היה יכול להקריבו קודם לכן מחצות ואילך.

לפי זה יש לומר גם כן כוונת רש"י, שלזה נקט האיסור לאכול מזמן המנחה, שאי משום איסור חמץ, יש לומר שבזמן תוספת שאסור בשחיטת הפסח שמא מותרים בו בחמץ.

אולם רבי יוסף ענגיל שם דוחה את דבריו, ש'חלילה לומר כן בדעת רש"י, שוודאי איסור חמץ בערב פסח נוהג גם אחר זמן שחיטת הפסח, שמאחר שמחצות נאסר אכילת חמץ, אין סברא שמשקיעת החמה יהא מותר באכילת חמץ. וכעין מה שמצינו בגמ' (תענית ד:): לענין תחילת זמן הזכרת גשמים בחוץ לארץ: 'אחר שעשיתו קודש תעשהו חול'. ובזה דוחה את שני התירוצים, שגם אחר שקיעת החמה וגם בזמן תוספת יום טוב אין שום הוה אמינא שיוכל לאכול חמץ, גם לולי האיסור של אכילה בערב פסח מסמוך למנחה.

חילוק בין מילה בזמן תוספת שבת לפסח זמן תוספת יו"ט

עצם מה שרצה הגליוני הש"ס לומר, שיתכן שבזמן תוספת יום טוב אי אפשר להקריב את הפסח, כוונתו לכאורה על פי מה שמצינו כעין זה לענין תוספת שבת, שיש לדון לענין תינוק שיום השמיני שלו חל בערב שבת, ולא מלו אותו עד זמן תוספת שבת, האם מותר למולו בזמן תוספת שבת, שאף שמילה בזמנה דוחה את השבת, יתכן שזה רק כשחל בעצם יום השבת שאז זמנו קבוע, אבל בחל בערב שבת ולא מלו אותו עד תוספת שבת, יתכן שאי אפשר למולו³. ונקט הגליוני הש"ס, שכמו שיש לדון לענין תוספת שבת, יש לדון גם לענין קרבן פסח בזמן תוספת יום טוב, שיתכן שאי אפשר להקריב בזמן התוספת.

אמנם לולי דבריו נראה שיש לחלק טובא בין הנידונים, שכן ביום טוב יש היתר של אוכל נפש, ולכן קרבן פסח שזמנו הקבוע הוא ביום י"ד, אף אם קיבל עליו תוספת יום טוב לכאורה ודאי מותר להקריבו, ועל כל פנים מדין אוכל נפש שמותר ביום טוב, שכל דבר שזמנו היום

ב. בט"ז (או"ח סי' תר ס"ק ב) פסק כעין זה לענין תקיעת שופר בראש השנה שחל בערב שבת, ומצדד שם שאם לא תקעו כל היום מותר לתקוע אף לאחר שקבלו הציבור את השבת. עיין שם שכתב שהוא הדין לענין מילה. (להחיות דעת, על הט"ז שם)

ג. וכעין זה כתב רבי שלמה גאנצפריד בעל הקיצור שלחן ערוך בספרו פני שלמה (פסחים שם), עיין שם. (חידושים על השו"ע או"ח סימן תמד, שנדפסו בסוף חידושי הת"ס על מסכת פסחים)

מחויב כלל בעיקר הזמן. ולכן בערב פסח שחל בשבת, שבשעת עיקר הזמן שהוא אחר המנחה אינו מחויב כלל בסעודה שלישית, שהרי אסור לאכול מן המנחה ולמעלה, לכן לא שייך לצאת סעודה שלישית גם בשחרית בתורת השלמה.

לפי זה מובן היטב מה שכתב רש"י הטעם שבערב פסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה, ולא כתב הטעם משום שחמץ אסור בערב פסח מאחר ארבע שעות. שאם משום טעם איסור חמץ בערב פסח, עדיין היה יכול לאכול בשחרית שתי סעודות בתורת השלמה, שהרי גם בעיקר זמן החיוב שייך על כל פנים לאכול סעודת שלישית מדברים שאינם חמץ, אך מאחר שמזמן המנחה ואילך אסור לאכול כלל בערב פסח, לכן לא יועיל השלמה כלל בשחרית, ולכן אינו משייר אלא שתי סעודות. ע"כ תוכן דברי הגדולים הנ"ל.

זמן סעודה ג' ממנחה גדולה

ואיסור אכילה בערב ממנחה קטנה

ברם יש להעיר על הדברים הנ"ל. שאף שזמן סעודה שלישית וזמן איסור אכילה בערב פסח שניהם זמנים מן המנחה ואילך, מכל מקום אין זמנם שווה. שכן זמן אכילת שלישית הוא מזמן מנחה גדולה, שהוא משש שעות ומחצה כנפסק בשו"ע (או"ח סי' רצב סעי' ג), ומאידך זמן איסור אכילה בערב פסח אינו אלא מסמוך למנחה קטנה, היינו משעה עשירית ואילך כנפסק בשו"ע (או"ח סי' תעא סעי' א).¹ ואם כן חזרה קושיא למקומה, שהגדולים הנ"ל פירשו שלזה כתב רש"י שאסור לאכול מן המנחה ואילך בערב פסח, לומר שלזה לא מועיל השלמה קודם זמן סעודה שלישית, אבל להנ"ל ודאי שייך להשלים קודם הזמן, שכן בעיקר זמן חיוב סעודה שלישית שייך לאכול, והוא מזמן מנחה גדולה עד סמוך למנחה קטנה. וכן תמה המגיה בספר זכור לדוד (שם הערה 2).

אך באמת בספר יראה ואהבה (שם) נזהר מזה, ולכן כתב שאף שלהלכה אפשר לאכול סעודה שלישית מזמן מנחה גדולה, מכל מקום עיקר זמן אכילת סעודה שלישית הוא רק מזמן מנחה קטנה ואילך. ומציין לדברי האבודרהם (סדר תפילת מנחה, מובא בגליון התוס' פסחים קז. ד"ה סמוך למנחה), שכתב בטעם שנקרא תפילת המנחה, משום שבשעה עשירית של היום שנברא בו אדם הראשון חטאו, והתרגום על 'לרוח היום' (בראשית ג, ח) הוא 'למנח יומא',

עכ"ד. הרי שעיקר זמן מנחה היא מנחה קטנה. ולכן אז הוא גם עיקר זמן קביעות סעודה שלישית. ומאחר שבזמן זה כבר אי אפשר לאכול בערב פסח, לא שייך בזה השלמה.

תחילת זמן איסור אכילת מצה

בערב פסח

כאמור בתחילת דברינו, בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) מבואר, שאסור לאכול מצה בערב פסח, והאוכל מצה בערב פסח הרי הוא כבועל ארוסתו בבית חמיו". ונחלקו הראשונים ממתי מתחיל איסור זה של אכילת מצה בערב פסח. דעת בעל המאור (פסחים טו: מדפי הרי"ף), שאין האיסור אלא מזמן איסור אכילת חמץ ולמעלה, אבל לפני זה מותר לאכול מצה בערב פסח. ומדייק כן מהלשון ארוסתו בבית חמיו, שהכוונה כל זמן שאסור באכילת חמץ. וכן הוא דעת הרא"ש (פסחים פ"ג ס"ז ז).

אמנם דעת הרמב"ן (מלחמות שם), שאיסור אכילת מצה בערב פסח הוא כל היום, אף לפני זמן איסור אכילת חמץ. וכן כתב המגיד משנה (הל' חמץ ומצה פ"ו י"ב) בדעת הרמב"ם (שם). ובדעתם נחלקו האחרונים האם האיסור הוא רק ביום ערב פסח, או שהאיסור מתחיל כבר מליל י"ד. דעת החק יעקב (או"ח סי' תעא ס"ק ז) שהאיסור אינו אלא ביום, אבל בלילה מותר לאכול מצה. ודעת החתם סופר (פסחים מט.) שהאיסור מתחיל מהלילה, וכן הוא משמעות המגן אברהם (שם ס"ק ו). והחתם סופר מדייק כן מלשון הרמב"ן (שם), שכתב בטעם איסור אכילת מצה כל היום, 'שכיון שביעור חמץ בלילה נעשית לו מצה כארוסה בבית חמיו'.

אכילת מצה לסעודה שלישית

בשבת ערב פסח

ובשבת ערב פסח שצריך לאכול סעודה שלישית, נפסק בשו"ע (או"ח סי' תמד סעי' א) שיאכל מצה עשירה לסעודה שלישית קודם שעה עשירית. אך הרמ"א כתב שבמדינות אלו אין נוהגין לאכול מצה עשירה, ולכן יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים. אך שניהם נקטו בפשיטות שמצה גמורה אין לאכול בשבת ערב פסח.

והחתם סופר (חידושים על השו"ע שם, שנדפסו בסוף חידושי חת"ס על מסכת פסחים) נוטה לומר, שאם אין לו מה לאכול לסעודה שניה אלא מצה, יאכל מצה קודם שעה עשירית.

ז. באמת דבר זה הוא איבעיא בגמ' (פסחים קז), האם איסור האכילה בערב פסח הוא מסמוך למנחה גדולה או סמוך למנחה קטנה, אך למסקנת הגמ' יוצא שאין האיסור אלא מסמוך למנחה קטנה, וכפי שנפסק בשו"ע כאמור.

ה. אך בתוספות ר"ד (פסחים צט.) כתב, שמסתמת המשנה (שם) משמע שלא כהירושלמי, שאמרו שאסור לאכול בערב פסח מסמוך למנחה ולמעלה, ומשמע שלפני זה מותר לאכול אפילו מצה, שאם היה סובר כהירושלמי, היה אומר שמצה אסור גם לפני זה.

ואף שיש איסור באכילת מצה בערב פסח, מכל מקום מצות סעודה שבת דאורייתא דוחה איסור אכילת מצה בערב פסח, שאינו אלא דרבנן משום שנראה כבועל ארוסתו בבית חמיו.

ובגליוני הש"ס (שם) מביא בשם ספר הפרנס (סי' נד), שמשמע דעתו, שאף על פי שאסור לאכול מצה בערב פסח, מכל מקום בערב פסח שחל בשבת מותר לאכול בסעודה שלישית מצה משום מצות סעודה שלישית.

תמצית הדברים:

- ✪ ברש"י טעם שאין משיירין חמץ לסעודה ג' בשבת ער"פ, משום איסור אכילה סמוך למנחה.
- ✪ לכאורה תיפוק ליה משום איסור חמץ מחצות ואפילו מד' שעות.
- ✪ רי"ע בשם חכם א', ע"פ התוס' שאחר השקיעה אינו זמן שחיטה, ואם איסור חמץ בער"פ משום לא תשחט, היה מותר לאכול חמץ אחר השקיעה.
- ✪ כעין זה תי' עוד, בתוספת יו"ט, שיתכן שאינו זמן הקרבת פסח.
- ✪ רי"ע דוחה שמאחר שנאסר בחמץ שוב לא הותר.
- ✪ יש לחלק בין פסח בתוספת יו"ט למילה בתוספת שבת, שכאן מאחר שזמנו קבוע ב"ד מותר משום מתוך, או שעשה דפסח דוחה תויו"ט.
- ✪ ב' כמה אחרונים, שלולי איסור אכילה מסמוך למנחה, היה אוכל ב' סעודות בבוקר משום השלמת סעודה ג'.
- ✪ לפ"ז צ"ל שעיקר זמן סעודה ג' הוא ממנחה קטנה.
- ✪ מח' ראשונים אם מותר לאכול מצה בער"פ לפני זמן איסור חמץ, ולאוסרים נחלקו אחרונים אם גם בלילה אסור.
- ✪ בשבת ער"פ לשו"ע אוכל לסעודה ג' מצה עשירה, לרמ"א פירות או בשר ודגים, ובתת"ס שאם אין לו אוכל מצה, וכ"מ בספר הפרנס.

ענבי הגפן בענבי הגפן

ברגשי שמחה וגיל נאחל ברכת מזל טבא וגדיא יאה, למע"כ המהותנים החשובים הני תרי צנתרא דדהבא, מוקירי ואוהבי תורה, מעמודי התווך של המכון להוצאת ספרי תורת מורינו הגאון האדיר שליט"א, ושותפים נאמנים להפצת אור תורתו להגדיל תורה ולהאדירה

ה"ה ידידינו הרה"ח המפואר

רבי רבי חיים יהודה פארגעס שליט"א

לרגל שמחת אירוסיו בנו הבה"ח המצויין כמר ישי נ"י

ממצויני תלמידי ישה"ק אהל יהושע

עב"ג הכלה החשובה בת ידידינו עוז

הרה"ח המפואר רבי מרדכי ישעיה פוקס שליט"א

יזכו לרוות רוב נחת דקדושה מהם ומשאר יוצאי חלציהם, ויהא הזיווג לקשר של קיימא ולבנין עדי עד, ויזכו לדורות ישרים ומבורכים ולכל טוב סלה

המברכים

חברי ועורכי המכון ג"א מצטרף ידיכם עוז ישראל פריעדמאן

ענבי הגפן בענבי הגפן

ברגשי שמחה וגיל נאחל ברכת מזל טבא וגדיא יאה, למע"כ המהותנים החשובים הני תרי צנתרא דדהבא, מוקירי ואוהבי תורה, מעמודי התווך של מכון טע"ם התורה להוצאת ספרי תורת מורינו הגאון האדיר שליט"א, ושותפים נאמנים להפצת אור תורתו להגדיל תורה ולהאדירה

ה"ה ידידינו הרה"ח המפואר

רבי עקיבא משה טויבער שליט"א

לרגל שמחת אירוסיו בנו הבה"ח המצויין כמר אליעזר נ"י

ממצויני תלמידי ישה"ק דובר שלום

עב"ג הכלה החשובה בת ידידינו עוז

הרה"ח המפואר רבי אביגדור קליין שליט"א

שזכה לעשות ביתו אכסניא של תורה למע"כ מורינו שליט"א

יזכו לרוות רוב נחת דקדושה מהם ומשאר יוצאי חלציהם, ויהא הזיווג לקשר של קיימא ולבנין עדי עד, ויזכו לדורות ישרים ומבורכים ולכל טוב סלה

המברכים

חברי ועורכי המכון ג"א מצטרף ידיכם עוז ישראל פריעדמאן